

Lukács B. György

**„Edvard Kocbek
Egy szlovén keresztényszocialista vizionárius”**

Abstract

The purpose of this study is to examine the political career of Edvard Kocbek (1904–1981), the internationally recognised Slovene writer, poet, Christian Socialist thinker and politician. Kocbek became well known in 1937, after publishing a long article about the Spanish Civil War, in which he raised his voice against the fact that the main Slovenian party and the Church leadership supported Francisco Franco. In World War II he and his Christian Socialists cooperated with the communists in the Liberation Front and Kocbek has received high ranking positions after the war, but as a Christian, he had no place in the new regime and was forced to resign. After a decade, he could publish his literary works again. In the afternoon of his life, he raised a particularly unpleasant question for the regime regarding the massacres committed by the Yugoslav Communists after World War II, which was a taboo subject till then.

Keywords: Edvard Kocbek; Christian Socialism; Personalism; Liberation Front; massacres after World; War II;

Edvard Kocbek a szlovénség 20. századi történetének egyik legszínesebb egyénisége, világszerte elismert költője, írója, keresztényszocialista gondolkodó, politikus, a második világháború alatti felszabadítási mozgalom emblematikus figurája volt. Irodalmi művei révén a 20. századi szlovén szépirodalom meghatározó alakjává vált, jelen írásban azonban elsősorban politikai pályájáról lesz szó. Irodalmi értékű naplóbejegyzései, illetve partizántörténetei történelmi forrásként is jelentősek, nem csak a szlovénség, hanem az egykori Jugoszlávia más nemzetei számára is, hiszen például már 1951-es feljegyzéseiben az új alapokon megalakult közös államon belül ismét fellángoló horvát-szerb politikai ellentétek részleteiről számolt be.¹

¹ KOCBEK, Edvard: *Dnevnik 1951–1952*. Globus, Zágráb, 1986. 47.

Kocbek 1904-ben született, szegényparaszti családban, Sveti Jurij ob Ščavnici településen, melynek rajta kívül is számos neves szülöttje volt, köztük Anton Korošec, a királyi Jugoszlávia legmeghatározóbb szlovén politikusa, a Szlovén Néppárt (SLS) vezére. A település a történelmi Stájerország keleti határán található, a szlovén Prlekija régióban, melynek lakosai a szlovén nyelv egyik pannon nyelvjárását beszélik, s sok szempontból az egykor a Magyar Királysághoz tartozó Muravidék szlovén lakosságával és a szintén szomszédos kaj–horvát területek lakóival mutatnak rokonságot.²

A már gyermekként is komoly tehetség jeleit mutató Kocbek maribori gimnáziumi és ljubljanoi egyetemi tanulmányait követően, francia–szlovén szakos tanárként először a horvátországi Varasdon (Varaždin) kapott gimnáziumi állást, ami meghatározó korszaknak bizonyult, ekkor ismerte meg horvát származású későbbi feleségét is. Kocbek egyetemista kora óta kapcsolatot tartott fenn szlovéniai „baloldali keresztény” körökkel, melyek ekkor még szorosan kötődtek a szlovének lakta területek legerősebb politikai pártjához, a Szlovén Néppárthoz. A „katolikus táborban” az egység látszata ellenére a húszas években új erők jelentek meg, ami generációváltással járt együtt. Ezen katolikus csoportok tagjai 1927-től közeledtek a szocialista és marxista eszmékhez, ekkorra tehetőek a szlovéniai keresztényszocializmus kezdetei.³ Kocbek a főleg fiatalokból álló, szociális ügyekben radikálisabb megoldásokat kereső keresztény értelmiség egyik legismertebb tagjává vált. Formálódó nézeteire komoly hatással voltak a francia perszonalisták (Emmanuel Mounier), hazai kommunisták, spanyol köztársaságpártiak, valamint baszk és katalán értelmiségiek is.

A spanyol polgárháború fordulópontot hozott Kocbek életében. A költő 1937 tavaszán, a *Dom in svet*⁴ című népszerű katolikus lapban megjelent, *Gondolatok Spanyolországról* című, nagy hatású, terjedelmes cikkében felemelte a szavát az ellen, hogy a Szlovén Néppárt és az egyházi vezetés egyértelműen kiállt Franco tábornok mellett. Kocbek arra hívta fel a figyelmet, hogy a spanyolországi vérontás okainak nincs közük a valláshoz, azt társadalmi gondokkal, „a spanyol lakosság lehetetlen gazdasági helyzetével” magyarázta, kiemelve az agrárkérdés megoldatlanságát, ostromozva a „feudális monarchiát” és a nagybirtokos spanyol egyházi vezetést. Az írásban Kocbek a fasizmust és a kommunizmust is el-

² GOLEC, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov Vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: po sledeh hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Zgodovinski inštitut Milka Kosca ZRC SAZU, Ljubljana, 2012. 121–122.

³ GODEŠA, Bojan: *Kdor ni z nami, je proti nami: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnem taborom*. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1995. 26.

⁴ Haza és világ.

ítélte ugyan, ám kiemelte, hogy a kettő közül a fasizmus veszélyesebb, ugyanis „*miközben a kommunizmus világosan és nyíltan építi téves nézeteit, a fasizmus ezt minden szellemi elvvel és intézménnyel látszólagos összhangban teszi, miközben a meglévő rend feltétlen védelmével bomlasztja a szabadság szent hierarchikus szellemét*”.⁵ Az írás hatalmas felháborodást váltott ki, amiatt a Dom in svet egy évig nem jelenhetett meg. Kocbek és a hozzá hasonló elveket valló keresztény társai ekkor alapították meg Dejanje⁶ című lapjukat, mely mintegy három évig működött, s fennállása során annak legjelentősebb cikkei mindvégig Kocbek nevéhez voltak köthetőek. A költő már 1934-ben megjelent, Föld⁷ című verseskötetével nevet szerzett magának, ám igazán a Spanyolországról szóló cikke miatt lett ismert, azt ugyanis a szlovéniai egyházi vezetés, s maga Gregorij Rožman püspök is nyilvánosan elítélte. A hivatalos egyházi körök értékelése a következőképpen hangzott: „*a cikk tartalma és formája alkalmas arra, hogy annak olvasója téves ítéletet hozzon a katolikus egyházzal és gyűlöletet kezdjen érezni az iránt*”.⁸ Az ezt követő események a keresztényszocialisták Szlovén Néppártból való kiválásához vezető folyamat kezdetét jelentették.

Kocbek társszerzője volt a Szlovén politika⁹ című brosúrájának, ami a keresztényszocialisták világháború előtti, meg nem jelentetett politikai és nemzeti programjának tekinthető.¹⁰ Politikai pályáját végigkísérte a klerikalizmus elleni, az egyház politikai katolicizmustól való elválasztásáért folytatott küzdelem, ahogyan maga fogalmazott: „*a kereszténység evangelizálásáért, a klerikális instruálás ellen*”.¹¹ A klerikalizmust a hittel, az egyházzal való politikai visszaélésnek tartotta, mindvégig hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint az egyház nem adhat társadalmi és politikai utasításokat. Ami Kocbek teológiai nézeteit illeti, az általa javasoltak közül sok emlékeztetett a római katolikus egyház ökumenikus nyitásával és a 20. századi társadalommal való párbeszédével kapcsolatban később nagy előrelépést hozó második vatikáni zsinaton (1962–1965) elfogadottakra.

A második világháború idején, az okkupáció éveiben a három szomszédos hatalom által felosztott szlovén területeken Kocbek és körei Slovenska revolucija¹² címmel adtak ki lapot. Az ebben megjelent írásokban

⁵ OMERZA, Igor: *Edvard Kocbek: Osebni dosje št. 584.*. Založba Karantanija. Ljubljana, 2010. 20.

⁶ Cselekvés.

⁷ Zemlja.

⁸ OMERZA: 22.

⁹ Slovenska politika.

¹⁰ KOVAČIČ, Peter: *Kocbekovi nazori o narodu*. IN: KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988. 141.

¹¹ MIKLAVČIČ, Franc: *Edvard Kocbek, mislec in videc prihodnjih reči*. Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Komisija za informativno, propagandno in promocijsko dejavnost, Ljubljana, 1997. 29.

¹² Szlovén forradalom.

az illegalításban működő keresztényszocialisták világossá tették, hogy céljuk a „nemzeti és szociális forradalom” megvalósítása, melyeket egymással összefüggőnek gondoltak. A nemzettel kapcsolatos nézeteit Kocbek a következőképpen fogalmazta meg: „a nép lényege nem a vérrokonságban rejlik, nem is az azonos nyelvben, hanem tagjai tudatában, miszerint emberek adott csoportjához tartoznak”.¹³ A keresztényszocialisták elképzeléseiket a szimpatizánsaiknak rendszeresen küldött, politikai témájú röpiratokban is kifejtették. Ezek a kommunistákkal szembeni konstruktív hozzáállásáról, illetve arról tanúskodnak, hogy a megszállók elleni felkelés céljából létrehozott Felszabadítási Frontot (OF) kezdetben valóban politikai pluralizmus jellemezte.

A Felszabadítási Front katolikusai három alcsoportra oszlottak, s ezek közül a legismertebb vezetője volt Edvard Kocbek. Az alcsoportok közös jellemzője volt a katolikus háttér, a szlovén nemzeti szuverenitás melletti kiállás, a forradalmi elképzelések, a klérusellenesség, illetve a Szlovén Néppárt világháború előtti politikájának elutasítása.¹⁴ A „Felszabadítási Front keresztény csoportja” elfogadott megnevezéssé vált, Kocbek „hivatalos” dokumentumokban is ezt használta, ám emellett a keresztényszocialista elnevezés a harmincas évek eleje óta folyamatosan használatos volt. Kocbek elképzelései szerint a háborút követően a Felszabadítási Front lett volna a legmagasabb, legjelentősebb politikai szervezet, felváltva a két világháború közötti pártstruktúrát. Visszaemlékezéseiben úgy fogalmazott, „ha a keresztényszocialisták ekkor már hosszú ideje a klerikalizmus, az egyház politikai ügyekbe avatkozása ellen küzdöttek, nem engedhették meg maguknak a keresztény párt megalakításának tervét sem”.¹⁵ Elképzelései szerint a világháborút követően kialakuló berendezkedést a társadalmi igazságosság, a világnézeti pluralizmus fogja jellemezni, a termelési eszközöknek pedig állami tulajdonba kell kerülniük, s „a szellemi/népi forradalmat” propagálta, „mely a nép és az egyén, ám semmiképpen sem valamely osztály érdekeit helyezi előtérbe”.¹⁶ Kocbek meggyőződéses kapitalista-, imperialista- és fasizmusellenes, a katolikus konzervativizmust ellenző keresztény értelmiségiként a „vezető történelmi erőkhöz” való csatlakozás szükségessége mellett érvelt, biztosítva híveit arról, hogy a keresztényszocialisták „ideológiai irányultsága” ettől nem változik, elismerve, hogy „a szlovén fejlődést a kommunisták vezetik”. Csodálta azok szervezetségét, a velük való koalíciós együttműködéstől sokat remélt. A „szlovén ember történelmi átalakításával” kapcsolatos elképzelései romantikus-naiv elemeket tartalmaztak, s több szerző kritikusan kiemeli, hogy nem volt tudatában az el-

¹³ KOVAČIČ: 141.

¹⁴ GODEŠA: 122.

¹⁵ PAHOR, Boris – REBULA, Alojz (szerk.): *Edvard Kocbek: priče valec našega časa*. Cankarjeva založba, Ljubljana, 2013. 135.

¹⁶ OMERZA: 34.

lentmondásnak, amit az okozott, hogy elfogadta a diktatórikus berendezkedést.¹⁷ Írásaiból ugyanakkor világosan látszik, nem voltak olyan illúziói, hogy a Felszabadítási Front keresztény jelleget ölthet, illetve azt sem gondolta, hogy a keresztényszocialisták a háborúból erős politikai pártként kerülhetnek ki, magukat az OF fontos szereplőiként, az „új humanizmus” képviselőiként határozta meg. Kocbek meggyőződése volt, hogy a kereszténység és a kommunizmus között sok a közös pont, a Felszabadítási Frontban látta nem csak az okkupált szlovén területek felszabadítása, de a szlovén nemzet társadalmi és szellemi átalakulásának biztosítékát is,¹⁸ így az együttműködésben nem talált kivetnivalót. A két csoport közötti fő különbséget az jelenthette, hogy míg a keresztényszocialisták a forradalmiságot alárendelték a felszabadítási küzdelemnek, addig a kommunisták esetében ez éppen fordítva volt.¹⁹ A kommunisták levelezéseiből jól látszik, hogy az európai kereszténység és a kommunizmus közös alapokra hozását a kezdetektől naiv elképzelésnek gondolták.²⁰ Az egyik legbefolyásosabb szlovén kommunista, Boris Kidrič egy kommunista pártülésen már 1942 nyarán azt mondta, hogy „Kocbekkel és a keresztényszocialistákkal szubjektíve nincs gond, objektíve azonban keresztényekként veszélyeztetik a harci egységet”, majd hozzátette, hogy „a forradalmi harc élcsapatát csakis a dialektikus materializmusra lehet építeni”.²¹

A keresztényszocialisták világosan látták, hogy a kommunisták közül egyre többen tesznek egyenlőségjelet pártjuk és az OF közé, Kocbek 1942 tavaszán ismerte fel, hogy „a kommunisták a Felszabadítási Front élcsapataként és elitjeként határozzák magukat meg, minimalizálva a nem kommunista csoportok szerepét”,²² ám mindvégig kiállt „a forradalomban való őszinte részvétel mellett”.²³ A katonai egységekben a kezdetektől kevesen voltak a keresztényszocialisták hívei, a kommunistáknak ugyanakkor a Felszabadítási Frontban nagy szükségük volt a keresztényszocialista csoportok együttműködésére, 1941–43 során ugyanis az olasz megszállás alatt lévő szlovén területeken kapcsolatot akartak létesíteni a szlovén egyházi körökkel, Gregorij Rožman püspökkel. A kommunisták keresztény partnerei biztosították a vallásos tömegek bevonását a partizánmozgalomba, illetve legitímálták azt.²⁴ A cél a papsággal való együttműködés, vagy legalább semleges állásfoglalásuk biztosítása volt, aminek komoly jelentősége volt a felszabadítási küzdelem kilátásai szempontjára.

¹⁷ INKRET, Andrej: *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*. Modrijan, Ljubljana, 2011. 143.

¹⁸ OMERZA: 33.

¹⁹ GODEŠA: 186.

²⁰ Uo., 279.

²¹ INKRET: 169.

²² Uo., 155.

²³ MIKLAVČIČ: 12–13.

²⁴ OMERZA: 37.

ból is. A Felszabadítási Front keresztény csoportjai ebben az időszakban négy levelet küldtek Rožmannak, s Kocbek saját nevében külön is megszólította a püspököt, biztosítva arról, hogy a szervezet nem kommunista jellegű. Ezen kísérletek azonban nem jártak sikerrel, Rožman 1943. november 30-án, az olasz kapitulációt, tehát már a további náci terjeszkedést követően pásztorlevelet bocsátott ki, amit szinte minden szlovén templomban felolvasták: a Felszabadítási Frontban való részvételt „*halálos bűnnek*” nyilvánította. Kocbek a hírré reagálva a püspököt „*népellenes kollaborációval*” vádolta meg.²⁵

A keresztényszocialisták szempontjából a második világháború idején a legnagyobb változást a dolomiti nyilatkozat hozta, melyet a sztálingrádi fordulatot követően, részben a pluralizmust más jugoszláv területeken már nem ismerő jugoszláv pártvezetés nyomására, 1943. február 28-án írtak alá. A Felszabadítási Fronton belüli pluralizmusnak véget vető dokumentumot a keresztényszocialisták nevében többek között Edvard Kocbek is kézjegyével látta el, lemondva a saját aktivistákról, hivatalosan is elismerve a kommunisták vezető szerepét. A keresztényszocialista csoportot képviselő másik két aláíró, Tone Fajfar és dr. Marjan Breclj Kocbekkel ellentétben hamarosan csatlakozott a kommunistákhoz. Kocbek a nyilatkozat tartalmával nem értett egyet, később annak aláírását azzal indokolta, hogy meg akarta akadályozni az általa vezetett keresztényszocialista csoport elleni „*pszichikai és fizikai erőszakot*”, illetve egyáltalán annak felbomlását.²⁶ A szlovén kommunisták két legfőbb vezetőjével, Edvard Kardeljjel és Boris Kidričsel ezzel kapcsolatban folytatott egyeztetései során azok biztosították arról, hogy a keresztényszocialisták szerepe a háború után is megmarad, ám ezt nem rögzítették a dolomiti nyilatkozatban, mondván, hogy az ügy külön dokumentumot igényel.

A dolomiti nyilatkozatot követően Kocbek elsősorban a Felszabadítási Front Végrehajtó Bizottságában volt aktív, melyben a kommunista Boris Kidrič mellett a legbefolyásosabb személyiség volt. Kocbek önéletrajzi ihletésű partizántörténete szerint kettejük viszonya kifejezetten szívélyes lett. A másik nagyhatalmú kommunista vezető, a Jugoszlávia legfőbb ideológusává váló Edvard Kardelj jórészt Szlovénián kívül tartózkodott, így 1943 végéig valójában Kocbek állt a szlovéniai felszabadítási mozgalom hierarchiájának második helyén. Ekkor, az AVNOJ II., jajcei ülésén (november 29-én) művelődésügyi biztossá választották. Utolsó jelentős „*szlovéniai*” tette az 1943. október 1–3. közötti kočevjei gyűléshez, az „*első szlovén parlamenthez*” köthető, melyen ünnepi beszédet mondott. Itt döntöttek a Tengeremellék Szlovéniához, illetve Jugoszláviához csatolásáról. A Belgrád 1944. októberi felszabadulását követően felálló Tito–Šubašić kormányban Kocbek Szlovénia-ügyi miniszter lett, a

²⁵ MIKLAVČIČ: 20.

²⁶ PAHOR – REBULA (2013).

kinevezés célja valójában már Szlovéniából való „eltávolítása” lehetett.²⁷ 1946 tavaszán, a minisztérium feloszlását követően tér vissza Szlovéniába, amikor a kommunisták ott már mindent saját érdekeik szerint rendeztek el. Ugyan két magas rangú funkciót kapott: a Felszabadítási Front alelnöke és a Szlovén Szövetségi Köztársaság parlamentje elnökségének alelnöke lett, ám hatalma inkább formális, protokolláris volt. Magas rangú pozíciók birtokosaként arra panaszkodott, hogy állandó az ellene való bizalmatlanság, csak „passzív társként” tekintenek rá.²⁸

Kocbek a világháború végeztével, belátva, hogy pozícióját sokáig nem tarthatja, a következőket írta naplójába: „A kommunizmus a liberális polgárságra és a szabadelvű értelmiségre támaszkodik, akik a haladó katolikusoknál sokkal alkalmasabb szövetségesnek tűnnek, mert sokkal kevésbé kötődnek a morális vagy metafizikai jelentőségű megismerés bármiféle abszolút igazságához”.²⁹ Világossá vált, hogy Kocbeknek a kommunista párt számára idegen szellemi erő forrásaként a kialakuló új berendezkedésben nincs helye. A hatalom szemében a keresztényszocialisták veszélyesek voltak, mivel szociális mondanivalójukkal az uralkodó ideológia konkurensei lettek, illetve nemkívánatosnak számítottak azért is, mert a lakosság és az egyház közötti kapcsolat megőrzését szimbolizálták.³⁰

Legismertebb képviselőjük, Edvard Kocbek eltávolítására ürügyet annak 1951-ben, Félelem és bátorság³¹ címmel kiadott novelláskötete adott. Kocbek a kötetben különböző partizánsorsokat mutatott be, koncentrálna azok belső vívódásaira, ám Edvard Kardelj és Boris Kidrič személyesen figyelmeztették a „túlzottan szabad kifejezőmód” miatt,³² majd két hónappal a mű megjelenését követően, mikor már annak minden példányát eladták, szinte minden hivatalos lapban támadni kezdték, kifogásolva, hogy művében nem dicsóítja a partizánharcot, hanem a belső dilemmákra koncentrálna.³³ Kidrič „a rendszer tagadása, az az elleni támadás” miatt ítélte el a költőt, mások pedig kontextusukból kiragadott interjú-idézetekre hivatkozva azzal is megvádolták, hogy „a többi jugoszláv nemzet tagjaiban a szlovén nacionalizmus érzetét keltő” kijelentéseket tett.³⁴ A „végső ítéletet” a legbefolyásosabb szlovén kommunista, Kardelj mondta ki, ezzel kapcsolatos sorainak hangvétele jól jellemezte egykori bajtársához való viszonyát: „Meglátásom szerint az ellenség te-

²⁷ OMERZA: 38.

²⁸ Uo., 53.

²⁹ KOCBEK, Edvard: *Dnevnik 1946. II.*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1991. 81.

³⁰ REŽEK, Mateja: *Med resničnostjo in iluzijo: Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem. 1948-1958.* Modrijan, Ljubljana, 2005. 100.

³¹ Strah in pogum.

³² OMERZA: i.m. 60.

³³ Uo., 36.

³⁴ Uo., 43.

vékenységével kapcsolatos jajveszékeléssel olykor túl messzire megyünk, túlértékeljük őket és egyéb hibákat is elkövetünk. Itt van például Kocbek. Tulajdonképpen ki is ez a Kocbek? Kocbek számunkra valójában egy nulla. Kocbekből a háború alatt megpróbáltunk ugyan valamit kreálni, mert erre szükségünk volt, ám a háború után el is temethettük volna, mégpedig úgy, hogy úgymond senki sem tudott volna róla, ezt ugyanúgy megtehettük volna. Mi azonban engedték, hogy kiterébélyesdjék, aztán az állami kiadó lehetővé tette neki, hogy egy ilyen könyvet adjon ki, most pedig Kocbegről szóló határozatokat fogadunk el, mintha valamiféle rettenetes erőről, a politikai élet nem tudom milyen figurájáról lenne szó, akit nagyon nehéz lenne kiszorítani a színről, mintha a teljes szlovén nép mobilizálására lenne szükség ahhoz, hogy határozatokkal és aláírásokkal eltávolítsuk a Frontból vagy valamely szervből. Ez teljességgel szükségtelen, Kocbeket ugyanis minden szervezetből kizárhatjuk, mégpedig amikor csak akarjuk, amit az embereknek mindenféle határozatok nélkül elmagyarázhatunk, anélkül, hogy valamiféle politikai szereplőt vagy egyenesen mártírt csinálnánk belőle. Meglátásom szerint Kocbeket a szlovén nép előtt teljességgel neveltségessé kell tenni, mert valóban neveltségessé figuráról van szó. Veszélyes szereplővé válhat és nem áll szándékomban alábecsülni a 'kocbekizmust' sem. Mindez azonban tőlünk függ. Tőlünk függ, hagyjuk-e, hogy a 'kocbekizmus' valamiféle jelenséggé nőjje ki magát vagy különösebb visszhang nélkül, csírájában fojtjuk el.”³⁵

Az irodalmi mű megjelenését követő „össztűz” vezetett oda, hogy Kocbek végül lemondott az elnökség alelnöki tisztéről, ami szinte egybeesett az iskolai hittanoktatás betiltásával.³⁶ Kocbek politikai életből való végleges távozása a Felszabadítási Frontban résztvevő egyik alapvető partner politikai vereségét jelentette.³⁷ Az író 47 éves korára kiszorult a politikai életből, sőt egy évtizeden át irodalmi műve sem jelenhetett meg. Elszigeteltsége egészen a hatvanas évek közepéig tartott, amikor Borzadály³⁸ című verseskötetért átvehette a legmagasabb szlovén irodalmi díjat, a Prešeren–kitüntetését, s elismerték a Félelem és bátorság irodalmi jelentőségét is.

Kocbek élete alkonyán a hatalom számára különösen kellemetlen lépésre szánta el magát, olyan kérdést vetett fel, ami azt a leginkább érzékenyen érintette. 1975 elején, hetvenedik születésnapja alkalmából trieszti szlovén írók, Boris Pahor és Alojz Rebula kötetet³⁹ adtak ki, melynek harmadik, Válaszok című részében „interjú” közöltek. A valójában

³⁵ OMERZA: 88.

³⁶ Uo., 64.

³⁷ KREFT, Lev: *Politični pomen Straha in poguma*. IN: KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988. 139.

³⁸ Groza.

³⁹ PAHOR – REBULA (2013).

Kocbek által önmagával készített „*interjú*” történelmi jelentőségét az adja, hogy abban nem csak a Felszabadítási Front megalakulásával és az abban való keresztényszocialista részvétellel kapcsolatos új részleteket árult el, hanem a második világháborút követő tömeggyilkosságokról is nyilatkozott, ami a titói Jugoszláviában tabutémának számított.

Európában a második világháború utolsó hadműveletei szlovén területen zajlottak, a német csapatok ugyanis Horvátországot elhagyva, erre vonultak vissza. A náci haderőt követő különböző nemzetiségű katonai alakulatok között pedig ott voltak a kollaboráns szlovén domobrán egységek is, szlovén civilekkel. A partizánok elől menekülők 1945 májusában, osztrák területeken tették le a fegyvert, abban reménykedve, hogy az ekkor már Karintiában állomásozó brit csapatok tartani fogják magukat a hadifoglyokról szóló nemzetközi konvenciókhoz. Az ausztriai táborokban elhelyezett foglyok azonban a náccal szövetséges egységek tagjaiként nem számíthattak kegyelemre: a casertai szövetséges főparancsnokság döntése értelmében kiszolgáltatták őket a partizánoknak. A források tanúsága szerint a foglyokat meggyőzték arról, hogy Olaszországba szállítják őket, így a szlovén domobránok és civilek önszántukból szálltak be a vagonokba. A foglyokat a jugoszláv államvédelmi osztagok vették át, sokukkal rögtön végeztek, többségüket pedig koncentrációs táborokba hurcolták, s később végezték ki, tervszerűen eltüntetve tettük nyomait. 1945 májusa és júliusa között Szlovénia területén a partizánok bírósági ítélet nélkül több tízezer embert végeztek ki, akik között mintegy 11.800 szlovén domobrán és majd 2.000 szlovén civil volt, ami azt jelenti, hogy a mézszárlások elkövetői voltak felelősek a második világháborúban és közvetlenül utána elszenvedett szlovén emberveszteség 15 százalékáért.⁴⁰ A jugoszláv kommunista rezsim ugyanakkor legitimitását a megszállás alatti és a közvetlenül a világháborút követő időszak eseményeiből eredeztette, a domobránokról és a világháborút követő tömeggyilkosságokról a titói Jugoszláviában nyilvánosan nem lehetett beszélni, azokról a lakosság nagy része alig rendelkezett információkkal, s a többség az ellenforradalmi erők tagjai iránt nem is érzett szimpátiát, azokban a kollaboránsokat és a vesztes oldal képviselőit látta.⁴¹

Kocbek állítása szerint a tömeggyilkosságokról „*viszonylag későn*”, 1946 nyarán értesült, amikor találkozót kért a KB képviselőitől, tájékoztatást követelve az ügyről, mondván, hogy ettől függ a hatalomban való további részvétele. Kocbek állítása szerint a kommunisták válasza erre az

⁴⁰ ČEPIČ, Zdenko–BORAK, Neven–FISCHER, Jasna–PEROVŠEK, Jurij–LAZAREVIČ, Žarko et al.: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznavanja Republike Slovenije*. 1848–1992. I. Mladinska knjiga–Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2005. 790–795.

⁴¹ VODOPIVEC, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Modrijan, Ljubljana, 2007. 312.

volt, hogy tömeggyilkosságokra nem került sor, a domobránok átnevelő-táborokban vannak, fokozatosan fogják őket szabadon engedni. Kocbek beszámolója szerint azonban hamar ismét kételyei támadtak, újabb túlélőkről kapott hírt, akik beszámoltak az Észak-Szlovéniában történt borzalmakról.⁴²

A trieszti kiadvány keletkezése előtt Kocbek habozott, hogy a büntett ügyét felvesse-e, illetve ezt valamilyen módon belföldön vagy mégis külföldön tegye meg. Naplófeljegyzései tanúsága szerint utóbbi esetben attól tartott, azt a teljes szlovénség, s nem csak a rezsim ellenségei használhatják ki.⁴³ Végül trieszti barátaival fogott össze, kiadványukban Kocbek arra szólított fel, hogy a gyilkosságokat nyilvánosan el kell ismerni, a felelősöknek pedig magyarázatot kell adniuk arra, miként fajulhatott el ilyen módon a felszabadítási küzdelem, s hozzátette, hogy *„enélkül mi szlovének sosem léphetünk a jövő tiszta és derűs légkörébe”*.⁴⁴ Az ügyben ezt követően megkezdődött a nyilvános vita, aminek óriási politikai jelentősége volt.

A kiadvány miatt Kocbekra ismét „össztűz” zúdult, egyesek egyenesen a szélsőséges emigráció tagjaival való együttműködéssel vádolták meg, ám 1951/52-höz képest sokkal több volt a támogatója is, akik elsősorban a rezsimtől már kevésbé tartó fiatalabb generáció tagjai közül kerültek ki. Támadások azonban ezúttal Szlovénián kívülről is érték: a horvát Vjesnik u srijedu (VUS) című lap *„Nincs megbékélés az árulókkal”* címmel, *„Kocbek tragédiája”* alcímmel különösen kemény hangvételű cikket közölt.⁴⁵ Az ügy az idős költőt börtönbe juttathatta volna, ettől minden bizonnyal a felszabadítási küzdelemben szerzett megkérdőjelezhetetlen érdemei, illetve még inkább nemzetközi hírneve, tekintélye, a nyugati irodalmárok, legfőképpen a Nobel-díjas Heinrich Böll határozott fellépése mentette meg.⁴⁶ A költő mellett német és osztrák irodalmárok álltak ki, többek között a Frankfurter Allgemeine Zeitung hasábjain megjelent írásaikban. Kocbek feljegyzései szerint nem örült a *„frankfurti intervenciónak”*, úgy látta, hogy ekkorra az ügy egyébként már éppen csillapodott volna. Böll cikkeiben magát Tito elnököt is megszólította, akit (a Vlado Gotovac és Mihajlo Mihajlov elleni támadásokra utalva) arra szólított fel, hogy *„ezúttal mutassa a nagyság minimumát, egykori harcostársát, a kicsi és finom költőt ne engedje át a farkasoknak, akik már elég botrányos esetet produkáltak”*.⁴⁷

A titkosszolgálat Kocbeket a világháború vége óta folyamatosan figyelte, csak 1944–1965 között 7.500 oldalnyi titkosszolgálati anyagot ál-

⁴² PAHOR – REBULA (2013): 147.

⁴³ OMERZA: 147.

⁴⁴ PAHOR – REBULA (2013): 150.

⁴⁵ OMERZA: 289.

⁴⁶ MIKLAVČIČ: 24.

⁴⁷ OMERZA: 299.

lítottak össze róla, a trieszti kiadvány ügyét követően pedig még több emberüket bízták meg a megfigyelésével. Lakásában és házában is lehallgató készülékeket helyeztek el, telefonhívásait és postáját figyelték, utazásai során ügynökök követték, barátait és családtagjait is ellenőrizték. Egészen haláláig titkosszolgálati megfigyelés alatt állt, halálos ágya mellől is beépített ügynök jelentett, s mikor a halál beálltát követően felesége a helyszínre sietett, őt is a család „barátja” kísérte, akiről talán nem is sejtették, hogy akkor már évek óta a titkosszolgálatnak dolgozott.

1981-ben bekövetkezett halálát követően Kocbeket katonai tiszteletadás mellett, a kommunista és az egyházi vezetés képviselői jelenlétében temették el. Temetésén Milan Kučan, a Szlovén Szövetségi Köztársaság parlamentjének elnöke, a független Szlovénia későbbi első elnöke is beszédet mondott, melyben kiemelte, hogy „a szakadék ellenére, mely a világháború után néhány évvel Kocbek és a felszabadítási mozgalom céljainak megvalósítói között nyílt, nem lebecsülendő Edvard Kocbek keresztényszocialista politikus szerepe a népfelszabadító küzdelem előkészítésében és megvalósításában, a Felszabadítási Front mint a szlovén tömegek, az új néphatalom és állam mozgalmának megformálásában”.⁴⁸ Az egyházi temetést Stanislav Lenič püspökségéd vezette, aki dr. Alojzij Šuštar érsek nevében búcsúztatta a költőt.⁴⁹ Halálát követően Kocbeket a Szlovén Kommunista Szövetsége és a világháború előtt őt valójában exkommunikáló katolikus egyház vezetése is elismerte, s a Szlovénia függetlenségének kikiáltását követően kialakult rendszer politikai és kulturális elitje is méltó helyet jelölt ki számára a szlovén kultúra nemzeti panteonjában, ám a szlovén jobb- és baloldal képviselői sem tekintik igazán magukénak.

Felhasznált irodalom

- MIKLAVČIČ, Franc: *Edvard Kocbek, mislec in videc prihodnjih reči*. Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Komisija za informativno, propagandno in promocijsko dejavnost, Ljubljana, 1997.
- GODEŠA, Bojan: *Kdor ni z nami, je proti nami: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnem taborom*. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1995.
- KOCBEK, Edvard: *Dnevnik 1946*. II. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1991.
- KOCBEK, Edvard: *Dnevnik 1951–1952*. Globus, Zágráb, 1986.
- REŽEK, Mateja: *Med resničnostjo in iluzijo: Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem. 1948–1958*. Modrijan, Ljubljana, 2005.
- PIBERNIK, France – KOCBEK, Jurij (szerk.): *Edvard Kocbek: dokumentarna monografija*. Mohorjeva družba, Celje, 2004.
- PAHOR, Boris – REBULA, Alojz (szerk.): *Edvard Kocbek: pričevalec našega časa*. Cankarjeva založba, Ljubljana, 2013.

⁴⁸ GRADIŠNIK, Janez (szerk.): *Človek je utihnil: Spominu Edvarda Kocbeka*. Mohorjeva družba, Celje, 1983. 24.

⁴⁹ MIKLAVČIČ: 25.

- GRADIŠNIK, Janez (szerk.): *Človek je utihnil: Spominu Edvarda Kocbeka*. Mohorjeva družba, Celje, 1983.
- INKRET, Andrej: *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*. Modrijan, Ljubljana, 2011.
- OMERZA, Igor: *Edvard Kocbek: Osebni dosje št. 584*. Založba Karantanija, Ljubljana, 2010.
- JERGOVIĆ, Miljenko: *Kršćanin, disident i partizan*. <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/krscanin-disident-i-partizan/> - (letöltés időpontja: 2017. szeptember 2.)
- KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988.
- PRUNK, Janko: *Edvard Kocbek (1904–1981)*. IN: KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988. 122–129.
- KREFT, Lev: *Politični pomen Straha in poguma*. IN: KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988. 130–139.
- KOVAČIČ, Peter: *Kocbekovi nazori o narodu*. IN: KREFT, Lev (szerk.): *Edvard Kocbek: poezija, kultura, politika*. Komunist, Ljubljana, 1988. 140–143.
- VODOPIVEC, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Modrijan, Ljubljana, 2007.
- ČEPIČ, Zdenko–BORAK, Neven–FISCHER, Jasna–PEROVŠEK, Jurij–LAZAREVIĆ, Žarko et al.: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznavanja Republike Slovenije. 1848–1992*. I. Mladinska knjiga–Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2005.
- GOLEC, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov Vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Zgodovinski inštitut Milka Kosca ZRC SAZU, Ljubljana, 2012.